

Zakarya Mildanođlu / Emre Can Dağlıoğlu: Osmanlı Ermenilerini birleştiren yayın: Patrik Khrimyan'ın Ardzvi Vaspuragan gazetesi

Posted on 10/11/2014

1869-1873 yılları arasında İstanbul Patriği olarak görev yapan ve 19. yüzyıl boyunca siyaseten çok önemli sorumluluklar üstlenen Mıgırdıç Khrimyan'ın Ermeni tarihinde en çok iz bırakan çalışmalarından birisi de 1855-1864 yılları arasında çıkardığı Ardzvi Vaspuragan (Van Kartalı) gazetesi. Gazetenin öyküsünü ve ele aldığı konuları, Houshamadyan sitesinde yayımlanan konuyla ilgili makalesinden derledik.

Dünyada milliyetçiliğin yayıldığı ve ulusların devletleşme sürecine girdiği 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Ermenileri de anayurt olarak 'Ermenistan' kavramını, çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik ve edebi süreçlerle Ermenilerin "hayali cemaati"nin ulusal bir sembolü olarak inşa ettiler. Bu ulus inşasında, aynı mekânda, yani belirli sınırları olan bir Ermenistan'da ve aynı zaman diliminde yaşadığını tasavvur etmelerini sağlayan en önemli araçlardan birisi de, diğer tüm ulusları gibi yazılı kaynaklar ve özellikle gazeteler oldu. Bu sürece katkı sağlayan ilk ve en önemli gazetelerden birisi ise Patrik Mıgırdıç Khrimyan'ın 1855-1864 yılları arasında Van'da (Vaspuragan) yayımladığı aylık gazetesi Ardzvi Vaspuragan'dı (Van Kartalı). Ardzvi Vaspuragan'ı bu anlamda ayrıcalıklı kılan özelliklerden ilki, aynı dönemde yayımlanan diğer Ermenice yayınların çoğunun aksine, Batı Ermenistan olarak isimlendirilen bölgede yayımlanmasıydı. Diğer özelliği ise gazeteyi çıkaran Mıgırdıç Khrimyan'ın dinî görevinden siyasi süreçlerde önemli bir mevki sahibi olarak yer almasıydı.

Bu gazetenin Ermenilerin ulusal bilincine yaptığı katkıyı ve bu çerçevede çizdiği Hayastan sınırını ve hangi konuları ele aldığı University of Michigan'da doktora çalışmalarını

sürdüren Dzovinar Derderian'ın Houshamadyan sitesinde yayımlanan 'Mapping the Fatherland: Ardzvi Vaspurakan's Reforms through the Memory of the Past' (Anayurdu Haritalandırmak: Geçmiş Hafızası Vasıtasıyla Ardzvi Vaspuragan'ın Reformları) isimli makalesinden derledik.

Gazetenin çıktığı ortam

Gazetenin yayımlanmaya başladığı 1850'ler, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin devlet olarak taşradaki varlığını etkinleştirmeye ve güçlendirmeye çabaladığı bir zaman denk geliyordu. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle hızlanan modernleşme ve beraberinde merkezileşme çabası, Ermeni Patrikhanesi'ni de etkiliyordu. 1840'ta ilan edilen fermanla birlikte Ermeni Patrikhanesi'nin vergi muafiyetini kaldırıyor ve Patrikhane'ye büyük bir maddi külfet yükleniyordu. Patrikhane için de bu ekonomik yükü başa çıkmanın tek yolu, kilise yönetiminin de merkezileşmesi ve Doğu vilayetlerindeki kiliselerden gelir elde etmeye başlaması olacaktı. Fakat devletin taşra ileri gelenleriyle yaşadığı iktidar krizinin bir benzerini Ermeni Patrikhanesi de yaşayacak ve İstanbul'daki seküler ve dinî iktidarla yereldekiler arasında zaman zaman şiddetlenen çatışmalar çıkacaktı.

Zira İstanbul'daki Ermeni ileri gelenlerinin bu döneme kadar taşradaki Ermenilerle ilişkileri ve oradaki nüfusa ilgileri bir hayli kısıtlıydı. Ardzvi Vaspuragan'ın yayın hayatına başladığı 1850'lerde dahi, Osmanlı'da yayımlanan diğer Ermenice gazetelerden Hayrenaser (İzmir) ve Masis (İstanbul) daha çok Amerika, Çin ve Hindistan'dan haberlere yer verirken; Van, Erzurum veya Osmanlı'da Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı diğer bölgelere dair haberler, bu gazetelerde nadiren yer alıyordu. Gerard Libaridian'ın belirttiği gibi, Osmanlı'nın önemli merkezleri dışında yaşayan Ermenilerin ikamet ettiği bölgeler, yani 'tarihi Ermenistan', yabancı bir bölge olarak görülüyordu. Dolayısıyla şehirlerde yaşayan Ermeniler için Hayastan (Ermenistan), bir taşra bölgesi; Hayastanlı terimi de bir taşra kimliği anlamına geliyordu. Böyle bir ortamda Khrimyan'ın Ardzvi Vaspuragan'ı çıkartmaktaki temel amacı

da, hem İstanbul ile taşra arasındaki çatışmanın üstesinden gelmek, hem de 'Hayastan' terimini tüm Ermenilerin muhayyilesinde merkezi bir yere getirerek, Ermenilerin ortak bir ulusal bilince sahip olmasını sağlamaktı.

Gazetenin birleştirme hikâyesi

Kendisini özellikle eğitim alanında çalışmaya adanmış bir din adamı olan Khrimyan, 1854'te Ahtamar Manastırı'na papaz olarak atanıp bir yıl sonra rahip unvanıyla İstanbul'a geri çağrılınca, İstanbul'un taşrayla bağını kurmaya yarayacak bir adım olarak bir gazete kurmayı düşündü. Bir baskı makinesi alan idealist din adamı, bu düşüncelerle Ardzvi Vaspuragan'ı Üsküdar Surp Haç Kilisesi kompleksindeki bir odada çıkarmaya başladı.

1856'da Van'a geri dönen Khrimyan, gazetesinin kaderini değiştirecek kararı bir yıl sonra aldı. Khrimyan, Varak Manastırı'na vartabed olarak atanmış ve burada 25 öğrencili Jarankavorats Okulu açma kararı almıştı. Anadolu'nun her yerinden gelen öğretmenler ve öğrenciler, Ardzvi Vaspuragan'a da katkı sağlarken, bu sayede Varak, toplumun buluşma ve üretim noktalarından birisine dönüştü. Böylece gazete, Van'da yayımlanan yerel bir gazeteyi aşarak, tüm Osmanlı'daki Ermenilere hitap eder hale geldi.

Khrimyan da gazetenin bu özelliğini, Ermeniler arasında ulusal bir bağ kurmak için kullandı. Erzurum'dan Bulgaristan'a, İran'dan İzmir'e birçok bölgeden yazıların geldiği gazetede, Khrimyan'ın eğitim konusunda büyük önem verdiği Ermeni kadınların yazıları da yayımlandı. Ardzvi Vaspuragan, 1850'lerin sonunda Van, Erzurum, Bitlis, İzmir, İstanbul, Trabzon ve İran'a da dağıtılmaya başlandı; 1860'larla birlikte dağıtım ağı, Muş, Tiflis, Gandzak (Gence), Karabağ, Alexandropol (Gümrü), Bayazıt, Yerevan, Verin ve Tebriz'e kadar ulaştı. 1860'ta Khrimyan ve birkaç öğrencisi, hem gazeteye destek sağlamak, hem de bölgedeki Ermenilerle tanışmak üzere Kafkasya seyahatine çıktılar ve gazetenin bundan sonraki sayılarında sıklıkla Rusya ve Kafkasya Ermenilerinin durumlarıyla ilgili yazılara yer

verildi.

Ardzvi Vaspuragan'ın bu etkisi, diğer bölgelerde de benzer yayınların ortaya çıkmasına vesile oldu. 1858'de Garin'de ve 1860'ta Kilikya'da Varak'taki örneklerden feyz alan bir okul ve gazete kuruldu. 1862'de de Daron'da (Muş) Ardzvi Vaspuragan'la aynı amaçlara sahip olduğunu açıkça ilan eden Ardzvik Darono (Muş'un Küçük Kartalı) gazetesi yayım hayatına başladı.

Davgants Kardeşler, K. Sırvantsyan, Hagop Melik Hagopyan (Raffi), M. Ağapegyan, Bedros Matadyan, Arsen Tokmakyan gibi önemli yazar ve felsefecilerin çalıştığı gazete, 1861'e kadar eski Ermenice, daha sonraki dönemlerde ise eski ve yeni Ermenice karışık olarak yayımlandı. Dönemin İstanbul-taşra çatışması çerçevesinde şimşekleri üzerine çeken Khrimyan, hem saray, hem de İstanbul Ermenileri tarafından güvenilmez olarak mimplendi ve sarayın kararıyla 1864'te okulu ve gazetesi kapatıldı.

Gazetenin konuları

Gazetenin öncelikli konularının başında, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermenilerin yazdığı haberler gelirken, bunu tarihi Hayastan'ın Ermeni devlet adamları ve dinî figürlerinin hikâyeleri takip ediyordu. Kısa öyküler, Hıristiyanlık kıssaları ve ahlak üzerine tartışmalar da gazetede sıklıkla yer alan konular arasındaydı. Dinî semboller ve temalar, yayımlanan çoğu yazıda yer alırken, Khrimyan, dinî yapıyı sert biçimde eleştiren yazıların da yayımlanmasına izin verdi. Nisan 1858'de gazetede yazıları yayımlanmaya başlanan Raffi ismiyle bilinen ünlü Ermeni edebiyatçı Hagop Der Hagopyan, dönemin dinî liderlerini ve Ermenilerin sosyal koşulları karşısında Patrikhane'nin pasifliğini sertçe eleştiriyordu.

Khrimyan kendi yazılarında ise ağırlıklı olarak Ermenistan coğrafyasını ele alarak burada

hafıza mekânlarının canlandırılması, yeni mekânların inşa edilmesi, eğitim ve tarımın geliştirilmesi, yerel yayınlar yapılması gerektiğini vurguladı. Bu yazıları yazarken, Khrimyan'ın amacı coğrafyayı tanıtmak değildi. Mekânlar üzerine yazdığı bu yazılarla geçmişle şimdi ve gelecek arasında bir bağ kurmayı hedefleyen Khrimyan, geçmişe ait efsaneleri ve bu efsanelerin ait olduğu coğrafyayı diriltmeyi amaçlıyordu. Zira Khrimyan'a göre, "Geçmiş, gerçeğin gücünü ve inandırıcılığını açıklar"dı.

Seçilmiş yer Hayastan

Khrimyan, yazılarında Ermenilerin anayurdu olarak tahayyül ettiği kadim Hayastan'ı seçilmiş yer olarak tasvir etti. Tanrı'nın dünyanın bu güzel ve cennetimsi bölgesini seçerek, Hayk'ın oğullarına dağıttığını yazan Khrimyan, Hayk'ın çocuklarına düşen görevinse bu bölgeyi ekip biçmek ve onun bereketli getirileriyle mutlu olmak olduğunu söyledi. Bu görevi yerine getirmek ise ancak Avrupalıların yaptığı gibi tarımsal üretim ve modern eğitimle mümkün olabilirdi.

Khrimyan'a göre, Tanrı Yahudileri sevdiğinden daha fazla Ermenileri sevmiştir, çünkü Yahudilere nemli ve güneş altında yanan topraklar verirken, Ermenilere latif toprakları uygun görmüştü. Bu bereketli toprakların hakkını vermek ise ancak Ermenilerin uyanışıyla mümkün olabilecekti. Bu uyanışın nasıl gerçekleşeceğini ise şöyle açıklıyordu: "Tanrı'yı sevin. Cehaletin üstesinden gelerseniz ve daha bilge olabilmek için çalışırsanız, Tanrı sizi sizin onu sevdiğinizin iki katı fazla sevecektir".

Ermenistan'a âşık Şamiram efsanesi

Khrimyan'ın parlak geçmişi canlandırmak ve Hayastan'ın kadimliğini vurgulamak için kullandığı efsane karakterlerinin başında Şamiram (Semiramis) gelir. Ermeni efsanelerine

göre Şamiram, Ermenilerin atası Ara'ya âşık olan ve onu elde etmek için Hayastan'ı fetheden mahut ve şehvetli bir Asur kraliçesidir. Khrimyan ise Kraliçe Şamiram'ı Khorenatsi'nin 'Ermenilerin Tarihi' kitabının yanı sıra, sözlü gelenekten de faydalanarak yaşadığı döneme uyarlamış ve Ermeni geleneğinin aksine, olumlu bir karakter olarak ele almıştır. Çünkü Şamiram, aslında Hayastan'a âşıktır ve yaptığı her şeyin sebebi de bu büyük aşkıdır. Khrimyan'ın geleneksel anlatıya yaptığı eklemeler bununla da sınırlı kalmaz. Ardzvi Vaspuragan'da yer alan öykülere göre, Şamiram, bölgede gezerken Van'ın sağlıklı havasını çok sevmiş ve burada bir yazlık inşa etmeye karar vererek, adamlarından 'arzulanan yer'i ele geçirmelerini istemiştir. Khrimyan'ın bu anlatısı, ondan çok etkilenen bir öğrencisinin şiirine bile konu olmuştur: "Ah Vaspuragan, Yüce Kraliçe Şamiram âşık oldu sana/Yeşilliklerinin leziz kaynağı Asurlular'ın kalbini fethetti".

Ermenilerin Babası Khrimyan

1820'de Van'da doğdu. Sosyal, siyasal, kültür, eğitim ve ulusal özgürlük hareketi temsilcisi. 1869-1873'te Türkiye Ermenileri Patriği, 1892-1907 yılları arasında ise Mıgırdiç I. Vanetsi (Van'lı I. Mıgırdiç) olarak Tüm Dünya Ermenileri Katolikosu olarak görev yaptı. Gerçek ismiyle Mıgırdiç Khrimyan, kendisini Ermenistan'a, büyük bir sevgi ve özveriyle kilisesine ve halkına adanmış ve haklarını savunduğu için Ermeniler tarafından Hayrig (Baba) ismiyle onurlandırıldı.

Van Lim (Adır) ve Gduts (Çarpanak) adalarındaki manastırlarda eğitim gördü. 1840'larda Vaspuragan bölgesini gezerek ağır sosyal, ekonomik koşulları yerinde izledi. 1842'de İstanbul'a yerleşti. 1846'dan itibaren dört yıl boyunca Hasköy Ermeni Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Van dönüşünde evlendi ve askere gitmemek için acele olarak İran'a, oradan Gümrü ve Eçmiadzin'e geçti. 1848'de Tiflis, Batum, İstanbul ve Kudüs'te bulundu. 1854'te Akhtamar'da Vartabed derecesiyle kutsandı. İstanbul ve Van Varak Manastırı'nda Ardzvi Vaspuragan (Van Kartalı) gazetesini yayınladı ve editörlüğünü yaptı.

1862'de İstanbul Patrikhanesi'nin önerisi ile Muş Surp Garabed Manastırı Başrahipliği'ni üstlendi ve Jarankavorats Okulu'nu açtı. 1863-1865 arasında Muş'ta Karekin Sırvantsdıyan editörlüğünde, iki haftalık Ardzvig Darono (Muş Kartalı) gazetesini yayınladı. 1868'de Eçmiadzin'de Episkopos olarak kutsandı ve 1869'da İstanbul Ermeni Patriği seçildi. 1860'da kabul edilen Ermeni Anayasası'nın (nizamnamesi) gözden geçirilmesi, Ermeni taşrasındaki zulüm ve yağmaların önünün alınması, Ermeni Milli Meclisi'ne taşradan seçilerek gelen milletvekili sayısının artırılması, taşra ruhani önderlerinin seçim sorunlarının düzenlenmesi gibi pek çok talebi içeren bir raporu 1872'de Babı Ali'ye sundu. Bu nedenle hükümetin ve Ermeni zenginlerinin şimşeklerini üzerine çekti. Ertesi yıl 1873'te patriklikten istifa etti.

1878 Berlin Kongresi'ne katılan Ermeni heyetinin başkanı olarak önceden Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'yı ziyaret etti ve Ermeni sorununun çözümü için destek aradı. Kongre sonuçlarından hayal kırıklığına uğrayarak tutumunu değiştirdi ve halka özgürlük mücadelesi çağrısında bulundu.

1879'da Vaspuragan Ruhani Önderi seçildi. Van'da Sev Khaç (Kara Haç) ve Erzurum'da Başdban Hayrenyats (Vatanın Koruyucusu) ulusal özgürlükçü gizli örgütlenmelerinin kuruluşu ve faaliyetlerine yardımcı oldu. Bu, Batı Ermenistan halkı arasında oluşan huzursuzluğun kaynağı olarak Khrimyan'ın görülmesine yol açtı. Bu nedenle hükümet tarafından 1885'te İstanbul'a çağrıldı. Sıkı denetimleri dikkate almayarak, toplumsal faaliyetlerine İstanbul'da da devam etti. Taşra Ermenilerinin günden güne kötüye giden durumuna ilişkin iki raporu Ermeni Milli Meclisi'nin girişimi ile Osmanlı yönetimine takdim etti. 1890'da ise Kumkapı gösterileri sonrasında Kudüs'e sürgün edildi.

1892'de Tüm Dünya Ermenileri Katolikosu seçildi. Ancak Sultan II. Abdülhamid, Khrimyan'ın Osmanlı topraklarından çıkmasına izin vermedi. Rus Çarı'nın araya girmesiyle 13 ay sonra Eçmiadzin'e ulaşarak 1893'te Tüm Dünya Ermenileri Patriği olarak kutsandı. 1895'te Petersburg'a giderek Çar II. Nikola'dan Batı Ermenistan'da sözde kalan reformların gerçekleşmesi için yardım ricasında bulundu. 1894-1896'da Anadolu'da yaşanan Ermeni

kırımları sırasında halka maddi destek sağlamak ve göçmenlerin geri dönmesi için koşullar oluşturmak için yoğun çaba sarf etti. 1903'te Ermeni kilisesine ait gayrimenkullere ve okullara Çarlık tarafından el konulması kararına karşı yoğun mücadele başlattı ve 1905'te mücadelesinde başarıya ulaştı. 1907'de Kudüs'te hayata veda etti.

'Kâğıttan Kepçe'

'Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak Ermeni sorununun da ilk kez uluslararası diplomasi alanında yer aldığı Berlin Konferansı, 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında düzenlendi. Konferansa giderken Osmanlı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramış ve Yeşilköy kapılarına kadar gelen Rusya ile bir anlaşma imzalamak zorunda kalmıştı. Bu antlaşmanın 16. maddesi, Girit ve Ermenistan'da gerekli ıslahatları yapmak olarak kararlaştırılmıştı. Bu antlaşmayı gözden geçirmek için düzenlenen konferansa, Avrupa ülkelerinin Ermeni sorununa ve yaşadığı ağır koşullara dikkat çekmek amacıyla, İstanbul Ermeni siyasi çevreleri tarafından hazırlanan bir raporu sunmak için Mıgırdiç Khrimyan başkanlığında Berlin'e bir heyet gönderildi. Ancak heyetin konferans çalışmalarına katılması kabul edilmedi.

Ermenilere kapalı olarak gerçekleşen görüşmelerde, Yeşilköy Antlaşması'nın 16. maddesi, hiçbir zaman uygulanmayan 61. madde olarak düzenlenerek, "Osmanlı hükümeti, halkı Ermeni olan eyaletlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatı yapmayı ve Ermenilerin Çerkes ve Kürtlere karşı huzur ve güvenliklerini garanti etmeyi taahhüt eder ve bu konuda alınacak tedbirleri devletlere bildireceğinden, bu devletler söz konusu tedbirlerin uygulanmasını gözeteceklerdir" şeklinde kabul edildi. Dolayısıyla Ermeni heyeti bir sonuç alamadan Berlin'den ayrıldı. O tarihlerde Mıgırdiç Khrimyan bu durumu şöyle değerlendirdi: "Onlar çelik kepçeleriyle girdiler kharisa (bir çeşit keşkek) kazanlarına, bizim ise, kepçe olarak dua kitaplarımızın kâğıtları vardı." Khrimyan'ın bu sözleri, Eçmiadzin bahçesinde tasarlanan bir anıtlarla ölümsüzleştirildi.



Kaynak: Agos.com.tr